

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За загальною редакцією
Юлії Лабецької**

**Маріуполь
МДУ
2021**

3.4 КОНЦЕПТ «ОСВІТА» У СВІТОСПРИЙНЯТТІ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я, ВІДОБРАЖЕНИЙ У РУМЕЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Особливе зацікавлення проблемами мови і культури, зокрема, національних меншин, пошуки відображення національно-мовних картин світу у фразеологізмах та пареміях зумовлені появою нових підходів щодо дослідження та виявлення зв'язків у розвитку мови й культури на різних етапах її існування. Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема вивчення національних та етнокультурних компонентів визначає специфіку ментальності, а самі елементи демонструють виразне національне маркування; також актуальність полягає у розробленні питання про певну групу румейських фразеологізмів (паремій), що забезпечують особливу образність як літературного, так і розмовно-побутового мовлення. Визначимо роль румейських паремій, що відображають концепт «Освіта» у культурі приазовських греків у пареміологічній системі новогрецької мови, а також здійснимо його класифікацію на основі семантичних характеристик. Основним завданням є аналіз семантичних особливостей румейських паремій на позначення культурної цінності, якою є концепт «Освіта». За матеріал правлять близько 70 румейських паремій, відібраних методом суцільної вибірки зі збірника Л.Н. Кір'якова та Д.К. Патричі «Эна шилядъа маргаритарья: Тысяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків», розвідок М.О. Хороша, П.І. Мазура та викладачів кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

Дослідження фразеології завжди становило інтерес для дослідників мови, оскільки саме у фразеологізмах знаходить своє відображення історія народу, його культура та побут. Фразеологізми найчастіше носять національний характер. Національно-культурна семантика мови важлива і цікава поза залежністю від конкретної мови і є присутньою на всіх її рівнях: і в граматиці, і в синтаксисі, і в фонетиці. Однак найбільш повно і яскраво вона виявляється в таких одиницях мови, як фразеологізми та паремії. Саме цей шар мови безпосередньо відображає позамовну діяльність, називає предмети і явища навколишнього світу, фіксує зміст, що відображає умови життя народу – носія тієї чи іншої мови, віддзеркалюючи особливості національної культури [17, с. 129].

Вперше до вивчення деяких аспектів духовного життя і культури приазовських греків звернувся дослідник-аматор Ф.А. Хартахай. Впродовж 1857-1860 рр. він збирав фольклорні матеріали, які згодом увійшли до рукописної збірки під назвою «Сартанський пісенник». У 1864 р. окремим виданням з'явився його історичний нарис «Християнство в Криму», де були опубліковані також зразки грецького фольклору. Перші замітки про мову та культуру греків, їхні звичаї знаходимо у працях проф. В.І. Григоровича. У дореволюційний час вивчення їх традицій займався дослідник античної культури Ф. Браун. Серед публікацій, присвячених висвітленню окремих сторін духовного життя і культури греків, значний інтерес становить колективна краєзнавча праця «Мариуполь и его окрестности», видана у 1892 р. Вона цікава, зокрема, тим, що

в ній, по суті, вперше наводяться зразки урумського фольклору, дослідженням якого займався маріупольський краєзнавець М.О.Марков [35, с. 3].

З початком ідеологічної «відлиги» у 60-ті роки знов почались польові дослідження мови і традиційного побуту маріупольських греків. Довгий час комплексного вивчення проблем етнічної історії і культури етносу не проводилось, в основному практикувалися дослідження якихось спеціальних питань. Історіографія цього періоду присвячена в більшості мовним розвідкам (експедиції 50-80-х років А. Білецького, Т. Чернишової, С. Муратова, О. Гаркавця, К. Журавльової). Значно менше робіт з традиційної культури етносу (публікації матеріалів польових досліджень В. Наулко, Ю. Іванової, А. Узун) [4, с. 7].

У 2006 р. на базі Маріупольського державного університету (тоді МДГУ) була організована фольклорно-етнографічна експедиція, яка мала на меті дослідити сучасний стан речей у грецьких селах Приазов'я. Під час експедиції було обстежено грецькі села Стила, Ялта, Урзуф, Константинополь, Улакли, Малоянісоль, Велика Новосілка, Богатир, Старий Крим, Сартана (мешканці цих селищ є носіями різних говірок румейського та урумського діалекту) [23, с. 63].

Останнім часом з'явилася низка вагомих робіт, присвячених вивченню історії, мови, побуту та традицій греків Приазов'я (М. Араджіоні, Г. Гедьо, Н. Клименко, О. Пономарів, І. Пономарьова). Також збільшився інтерес грецьких дослідників до вивчення мови та історії приазовських греків (А.Карпозінос, Х. Сімеонідіс, Д. Томбаїдіс, Х. Дзідзіліс, Х. Христу, Ю. Лабецька, Ю. Жарікова).

Національна та культурна свідомість формується поза мовою. Вона виникає у системі цінностей, традицій, обрядів етнічної групи. Однак, усе це знаходить своє розкриття в мові, оскільки мова – це колективна пам'ять мовців, пам'ятник культури, хроніка національної історії, національної долі. Компоненти лексичної системи в мові змінюються під впливом культурних і соціальних факторів, реструктуризації моральних та ідеологічних цінностей у суспільстві. Будь-яка людська спільнота для свого існування передбачає наявність спільних цінностей [56, с. 77].

Як уже зазначалося, невід'ємну частину буденної філософії народу складає його пареміологічна спадщина (прислів'я та приказки), яка є одним з первинних та найдавніших показників ідеологічної та етнічної сутності народу. Прислів'я складають елемент його культурної ідентифікації з істинним народним характером. Ці породження фантазії чітко показують характер та образ мислення народу і є безсумнівно живими пам'ятками слова у його багатовіковій історії, підтвердженням його ідентичності, які треба зберігати та використовувати для дослідження його ментальності та історичного шляху [38, с. 519].

У прислів'ях засуджуються лінь, дурість, недбалість, хвастливість, злість: *Катья мэра дьен эн Пасха* (Великдень не кожного дня), *Т хулы мэля чи мирас* (злість мед не роздає), *Стично т хуляро стома де пай* (порожня ложка до рота не йде) [23, с. 66].

У багатьох прислів'ях йдеться про незаперечний авторитет батьків у родині, вихваляються розум, працьовитість, справедливість: *Фу крис мана*,

патэран тья дъыс-па дуня пула (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Тыс тун тата-т ки т мана-т метра, атос тья эш сайму ах дъафту-т та мкра* (хто на батька та матір зважає, той отримає повагу своїх дітей); *Фасули то фасули юмонны та сакули* (квасолина до квасолини наповнюється мішок); *Кало на канис, кало дранас* (роби добро – будеш бачити добро) або *кала на камс, кала врышкис* (гарними справами гарно зустрічають) [23, с. 66–67].

У 2006 р. була опублікована книга П.І. Мазура «Перлини народної мудрості. Етюди про народну педагогіку греків Приазов'я», в якій автор намагається осмислити основні принципи етнопедагогіки приазовських греків крізь призму румейських прислів'їв та приказок, а саме опублікованих у збірнику «Эна шилядъа маргаритарья». Як зазначає сам автор, «оригінальні фольклорні джерела, представлені в книзі «Перлини народної мудрості», дають можливість побачити, що етнопедагогіка греків Приазов'я відображає історію, працю, побут народу, його ідеали, прагнення до світла, жагу до знань» [28, с. 9]. Він розподіляє фольклорний матеріал за такими категоріями: про відношення еллінів Приазов'я до навчання та знань, про виховання дітей у родині, про працю та трудове виховання, про джерела краси, радості та здоров'я, про те, як жити у згоді з природою, про борг та обов'язки перед своєю совістю та Всевишнім [28, с. 35].

Греки приділяли багато уваги питанням освіти, оскільки вважали, що у розвитку та процвітанні торговельної, господарської та культурної діяльності багато залежить від професійних знань, від роботи кваліфікованих службовців. Греки намагалися дати дітям не лише гарні знання та добропорядне виховання. Найшановніші члени громади були покровителями училищ і виділяли кошти на будівництво та на утримання шкіл, виплати зарплат вчителям і допомоги бідним учням. Нерідко грецькі громади ухвалювали рішення щодо відкриття кількох земських навчальних училищ в одному селі [48, с. 172–173].

Знання, освіта завжди відігравали важливу роль у житті греків Приазов'я. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. у Маріуполі та низці грецьких сіл було здійснено спробу організувати школи грамоти з грецькою мовою навчання. В них вивчали буквар, молитви, псалтир, катехізіс, «красне письмо» (каліграфію). Викладали в цих школах, як правило, греки-іноземці та місцеві священники, яких шанобливо називали вчителями.

Відомий краєзнавець П.І. Мазур наводить слова протоієрея з грецького села Керманчик С. Серафімова, який залишив один з перших описів звичаїв та обрядів приазовських греків щодо шкільної освіти в Маріупольському грецькому окрузі: «Треба віддати належне доброму народові: при всіх нещасливих поворотах його життя, що загрожувало суцільним винищенням його національності, він не втратив любові до освіти, цієї відмінної риси грецьких племен... При нестачі вчителів з середовища своїх співвітчизників, вони до 20-х років доручали виховання своїх дітей закордонним досвідченим грекам... З цього ж часу заведені були громадські школи грамотності, в яких викладають подекуди духовні особи, а здебільшого – будь-який закордонний грек-практик...» [28, с. 10].

Ключовою в цій цитаті є теза по те, що любов до освіти, до знання була відмінною рисою грецького народу. Звичайно, ця тема не могла не відбитися у прислів'ях та приказках приазовських румеїв.

Писемність, грамота, освіченість – це те, що завжди цінувалося в народі. Часто неписьменний порівнюється зі сліпим: *Аграматос – олу эна сухурс* (неписьменний – що сліпий); *Тыс ксерс грамма, атос эш трия матя. Тыс тик сер грамма, атос эш эна мат ки ато-на эт чалышку* (хто знає грамоту, той має три ока. Хто не знає грамоти, в того одне око, й те косе).

Щоб стати грамотним, письменним, треба вчитися. Вчитися ніколи не пізно – таке прислів'я є у багатьох народів, в тому числі й у румеїв: *На матъенс – камия-на аргос тен*. Вчитися не лише в навчальних закладах – хоча це теж потрібно, – а й вчитися у людей, вчитися на помилках, вчитися протягом усього життя: *Вари-на ан эн то грамма, ато гмар теш* (якщо й тяжке навчання, – воно ваги не має); *Атона эн лафро на матъыс-с, тыс дъафтог ирев на матъен* (легко вчити того, хто сам хоче вчитися). Навчання порівнюється з драбиною: *То матъыма эн скала: осо псила кзенс, атосу макра дранас* (навчання – це драбина: чим вище піднімешся, тим далі побачиш); з багатством: *Ту матъыму – эн плушия* (навчання – це багатство).

Тільки завдяки навчанню можна стати професіоналом: *Дъихос матъыму тен ки башхария-на* (без навчання немає й майстерності). Не треба соромитися прагнення до знань: *Нами фоваси, от ти ксерс-то, фовить, от ти матъенс* (не бійся, якщо чогось не знаєш, бійся, що не вчишся); *Ан ти ксерс – рота, мегас-на ан иси* (не знаєш – спитай, навіть якщо ти дорослий).

Повчальними є паремії, що стосуються знань. Серед них є досить поетичні та метафоричні: *Ту чол мурфязны та махсуля, та эн ян та кимата. Тун атъарпу мурфязны та матъымата* (поле прикрашають хліби, як хвилі високі, а людину прикрашають знання глибокі); *Мону ту замет дуй-се грама ки прама* (тільки зусилля та старання дають худобу та знання); *Оспу на петъену, тъа матъену* (до останнього подиху буду навчатися).

Знання не завжди даються легко, про це треба пам'ятати: *Тыс ирев пула на ксер, храшкит лыгу на тъматы* (хто хоче багато знати, той повинен мало спати). *Тыс рота – атос пула ксер* (хто питає, той багато знає).

І знову серед паремій румейського народу зустрічаємо знаменитий вислів А.П. Чехова, що став крилатим: *Тыхадар глоссис ксерс фтъарнос иси атоса форес* (Скільки мов ти знаєш, стільки раз людиною станеш). До речі, це єдиний приклад паремій, що стосуються мови.

Під час навчання, на основі знань формується розум як головний інструмент соціальної та культурної активності [28, с. 13]: *Ахилдарс эн атос, тыс ан та шира ту дъулыя, ксер, тылага на битэв* (Розумний той, хто, починаючи роботу, знає, як вона закінчується); *Тыс кунда лахардэв, атос эш мэга ну* (Хто коротко каже, той має великий розум). *Тылукус ахилдарс тьян иси-на, олу эна рота тун козму* (яким би розумним ти не був, все одно питай у людей).

Розумна людина не буде вихвалитися своїми здобутками чи знаннями: *Тыс лэй ксеру – та ола-на, атос тыпот-на ти ксер* (хто каже, що все знає, той нічого не знає).

Однак, наявність освіти ніколи не гарантує того, що освічена людина обов'язково буде високоморальною: *Ту матьыму ти дьуй ну, атъарпот ан теиш* (вчення не дасть розуму, якщо немає людяності). *Лафро эн на нышкис граматэнюс вари эн на нышкис атъарнос* (Легко стати освіченим, важко стати людиною).

Отже, румейські прислів'я з домінантою «знання» посідають одне з провідних місць у народній педагогіці греків Приазов'я.

Проведене дослідження дало змогу виявити національні особливості світосприйняття через концепт «Освіта» однієї з нацменшин України за допомогою пареміологічних одиниць, виявити елементи, притаманні саме мові греків-румеїв.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо в більш детальному аналізі семантики та структури румейських пареміологічних одиниць на позначення культурних концептів, зокрема їх доповненні аксіологічними категоріями, а також у проведенні зіставних досліджень румейських паремій з прислів'ями та приказками новогрецької, української або урумської мов (що поряд з румейською складає другу гілку грецького етносу Приазов'я).